

avskrift.

ACC. N:R M. 1947: 1-72.

Landskap: Östergötland m. fl. Upptecknat av: Iren Liljeblad

Härad:

Adress:

Socken:

Berättat av:

Uppteckningsår: 1924

Född år i

Numreringen i högra kanten = originalets
sidnummer.

Register över hela samlingen bifogat

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

ACC. N.R. M. 1947: /.

Landskap: Östergötland m.fl. *Upptecknat av:* Sven Liljeblad

Härad: *Adress:*

Socken: *Berättat av:*

Uppteckningsår: *Född år* *i*

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

F O L K M I N N E N

insamlade i

Dals, Aska och Finspånga-läns härad av
Östergötland; Sundbo härad av Nerike;
Vadsbo och Redvägs härad av Västergötland;
Mo härad av Småland.

Av

Sven Liljeblad.

Stud. vid Lunds Universitet.

Skriv endast på denna sida!

ACC. NR. M. 1947:2.

Landskap: Östergötland m.fl. Upptecknat av: Sven Liljeblad
 Härad: _____ Adress: _____
 Socken: _____ Berättat av: _____
 Uppteckningsår: _____ Född år _____ i _____

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

I N N E H Å L L S F Ö R T E C K N I N G .

Karta	-----	sid.	2
Dagbok	-----	"	7 - 18
Folkminnen upptecknade i			
norra Östergötland och Nerike	-----	"	19 - 143
Uppteckningar från Tiveden och			
Undenäs	-----	"	144 - 220
Uppteckningar på Vadstenatrakten	-----	"	222 - 283
	(med dagbok)		
Uppteckningar från Redvägs			
härad i Västergötland	-----	"	284 - 310
Uppteckningar från Norra Unnaryd			
i Småland	-----	"	310 - 347
Register	-----		<u>Appendix</u>

Skriv endast på denna sida!

Landskap: Östergötland m.fl. *Upptecknat av:* Sven Liljeblad
Härad: *Adress:*
Socken: *Berättat av:*
Uppteckningsår: *Född år* *i*

Resa för insamling av folkminnen i Aska, Finsspångeläns, Sundbo och Vadsbo härader.

D A G B O K.

7

Fredagen den 6 juli.

Omöjligt att med reguliära förbindelser söderifrån direkt nå norra Vättersbygden. Jag har därför av en skeppare på en vedskuta fått löfte att följa med till Forsaviken, ett par mil norr om Mötala. - Vi fara från Jönköping vid sextiden på eftermiddagen. Vädret är varmt och vackert och seglatsen på Vättern den vackra sommarnatten är härlig. - Då besättningen hör, vad jag skall söka kring Vätterstränderna, blir det allmänt skratt. Jag får dock åtskilliga upplysningar om gamla minnesgoda personer i närheten av Forsa. - Vi ha god vind, och "Elida" har dessutom motor. Vi gå därför upp på nio timmar.

Lördagen den 7 juli.

8

Skeppare Bülow är en vänlig karl. Han vill ej ha något betalt för färden. Jag får istället fotografera hans båt och hans hem i Dalmark. Hans fru bjuder på kaffe, och jag lyckas få åt-

Skriv endast på denna sida!

Landskap: Östergötland m.fl. *Upptecknat av:* Sven Liljeblad
Härad: *Adress:*
Socken: *Berättat av:*
Uppteckningsår: *Född år* *i*

skilligt i folkminnesväg av henne och hennes piga, fastän hon väl knappast är fyrtio år och pigan föga mer än tjugo. - Jag besöker så grannen, gubben Dalgren, som är så gammal, att han inte kommer ihåg mycket. Fredrik i Sjöheden talar alla om som en gammal man förfaren i gamla dagars intressen. Jag får dock ej ett ord av gubben, som för övrigt ej heller torde ha mycket att ge. - Jag cyklar landsvägen söderut och kommer till Medevi brunn. Där äter jag middag. Fyra kronor. För dyrt för min magra reskassa. Jag beslutar mig för att inte mera äta middag under resan. - Träffar på eftermiddagen den gamle fiskaren Rylander, som bor alldeles intill Vättern vid Kavelbäcks brygga. Jag får dock ej intervju honom förrän dagen därpå. - Jag köper mjölk i en bondgård. Folket tycks vara stramt och otillgängligt. Jag frågar här och var efter rum för natten. Men ingen vill ha mig. Slutligen hänvisar man mig till prästgården i Västra Ny. Men klockan är tio, och det är för sent att klappa på där. Jag lägger mig att sova i en skogsdunge vid ett torp söder om kyrkan.

Söndagen den 8 Juli.

Jag lever denna dag som de följande under resan på mjölk och bröd,

Skriv endast på denna sida!

Landskap: Östergötland m.fl. Upptecknat av: Sven Liljeblad
 Härad: Adress:
 Socken: Berättat av:
 Uppteckningsår: Född år i

som jag köper i bondgårdarna. Man vill i allmänhet ha tjugufem 9
 öre för en liter mjölk och litet bröd. Utom på ett ställe i Hammar
 socken, där jag fick det gratis. - Tecknar på förmiddagen upp, vad
 fiskaren Rylander berättar för mig. Träffar även gamle Herman Pet-
 tersson i Västra Ny, socknens gamle dödgrävare. - Tre gubbar på
 ålderdomshemmet bli utmärkta sagesmän. Hos dem tillbringar jag
 några timmar på eftermiddagen. - Jag får även veta, att en gammal
 man, Anton Jonsson i Lugnet, Ryd, även kan bota kreatur med be-
 svarjelser. Jag får dock tråkigt nog ej tillfälle att besöka ho-
 nom. - Man har talat om för mig, att folket i Godegård känner bätt- 10
 re till det jag vill ha reda på än folket i Västra Ny. Eftersom
 jag ogärna vill övernatta ännu en gång i den ogästvänliga trakten,
 far jag till Godegård på kvällen. - De äro ej hemma på Gästgivare-
 gården. Jag går omkring hela kvällen och ber om natthärbärge. Man
 är ovillig. På prästgården är det fö^r mycket främmande. Sent på
 kvällen tar man äntligen emot mig på gästgivaregården. Men där är
 dyrt.

Måndagen den 9 juli.

Den gamla frun Johanna Karlsson i Holbäck, Godegård, för vars

Landskap: Östergötland m.fl. Upptecknat av: Sven Liljeblad
 Härad: Adress:
 Socken: Berättat av:
 Uppteckningsår: Född år i

skull jag närmast för upp i denna bygd, är för tillfället bort -
 rest. - Jag blir dock i tillfälle att höra mig litet för om Gode-
 gårds majstänger. På ålderdomshemmet träffar jag gubben Abrahams-
 son, som har reda på ganska mycket. Föreståndarinnan, fröken Car-
 lén, bjuder på middag. - På eftermiddagen lämnar jag Godegård och
 söker mig på rättöversvägen tillbaka nedåt Forsa. Jag frågar en
 man, som går och plöjer vid vägen, efter natthärbärge. Om det ^{ej} går 11
 i Båsbergsgärde, får jag nog intet förrän i Forsa, säger han. Bon-
 den i Båsbergsgärde är kommunalnämndens ordförande eller något
 dylikt. Jag får gärna övernatta i hans hus. Där hade också varit
 riktigt bra, om ej lopporna hade varit. Det fanns till och med
 myggnät för fönstret. Jag får även litet mat. Det hela kostar två
 kronor.

Tisdagen den 10 juli.

Gamlefar på Båsbergsgärde visste mycket om seder och bruk
 i gamla tider. Vi pratade en stor del av natten. - Denna dag far
 jag till Hammar, i förbifarten gör jag visit på ålderdomshemmet.
 Resultatet blev dock klent. - Kantor Pettersson vid kyrkan ger mig
 anvisning på gamla personer i socken, som kan sitta inne med folk-

Skriv endast på denna sida!

Landskap: Östergötland m.fl. Upptecknat av: Sven Liljeblad
 Härad: Adress:
 Socken: Berättat av:
 Uppteckningsår: Född år i

minnen. Han lovar även, att jag skall få övernatta hos honom, då han vet, hur svårt det är att få bönderna i dessa trakter att låta upp dörrarna för vägfarande. På kvällen besöker jag Viktor Jansson i Vasshammarn. Han är en utmärkt sagesman.

11

Onsdagen den 11 Juli.

12

Sitter största delen av dagen hos Viktor Jansson och hans gumma. De äro språksamma och lättillgängliga. Gumman går till grannen och lånar saft, som hon bjuder mig på. - Hinner även med att utfråga gumman Karlholm i torpet vid Österösa. Hon har en skarp tunga. - Pana-Lotta i Sunna skall kunna hela "julavisan". Jag knackar på hos henne. Hon är hemma och lyfter litet på rullgardinen för att se, vem det kan vara. Men hon släpper trots upprepade knackningar inte in mig. - Viktor Johansson, Skyrstad, skall också kunna en hel del, men honom hann jag ej besöka.

Torsdagen den 12 juli.

På förmiddagen for jag in till Askersund för att köpa kamerafilm. Jag träffar den gamle folkskolläraren A. Aulin, Askersund, som i flera år farit kring Tiveden och antecknat, vad folk har att berätta om gamla ting och händelser. Han har lyckats skriva ner en

13

Landskap: Östergötland m.fl. Upptecknat av: Sven Liljeblad
 Härad: Adress:
 Socken: Berättat av:
 Uppteckningsår: Född år i

hel del folkminnen. Dessa anteckningar disponeras emellertid ej längre av honom själv utan ha överlåtits till disponenten C. Sahlin, Narvavägen 32, Stockholm. Denne har antagligen i sin tur överlåtit dem till muséet i Laxå. - På kvällen kommer jag till Aspa bruk och får nattkvarter i en bondgård. Jag kan dock föga sova för ohyrans skull. (Pulex.) - Frun på stället kan ge mycket gott besked om Staffanssjungandet i denna trakt. Det finns orgel i huset, varför melodierna lätt kan nedtecknas.

13

Fredagen den 13 juli.

Jag får anvisning på en gubbe. som bor ett bra stycke inåt bergen. Han skall veta mer än de flesta på orten. Efter mycket besvär kommer jag till hans stuga. Men han vet ej så särdeles mycket. Det skall finnas flera gamla personer i denna trakt, som har reda på mycket om gamla seder och bruk. Jag hinner dock nu ej tala vid dem, då min reskassa smält samma dag och jag innan det är slut, måste ha nått trakter med kommunikationsmedel. - Jag gör i förbifarten en titt till Olshammar. - Vid Aspa bruk hade man sagt mig, att nattkvarter kunde erhållas hos inspektoren vid Igelbäcks bruk. Han hade ett stort hus. När jag frågar, är frun ovillig. Det är

14

Landskap: Östergötland m.fl. Upptecknat av: Sven Liljeblad
Härad: Adress:
Socken: Berättat av:
Uppteckningsår: Född år i

upptaget överallt, säger hon. Man låter mig ta in på logen. Där 14
husera emellertid myggorna så svårt, att jag efter några timmar
måste stiga upp och fortsätta söderut mitt i natten. Jag hade
dagen därpå tänkt besöka en gammal fiskare Alvin, Bergörn, As-
pa bruk, som jag mycket hört talas om både i Askersund och på
andra sidan Vättern. Detta gick nu ej för sig.

Lördagen den 14 juli.

Ankommer denna dag till Udenäs.- På ålderdomshemmet är
det egentligen blott en gubbe, som har något att säga. En in-
telligent man i sextioårsåldern, som kommit dit på grund av
sjukdom. - Gummorna på ålderdomshemmet äro i allmänhet svårare
att komma till tals med.- Man hänvisar mig allmänt till gamla
Strähle i Frädestad. "Han är adelsman", säger folk med en viss
vördnad. Han skall också ha reda på mycket från fordom. Jag
träffar honom på kvällen och får löfte att återkomma dagen där-
på.- Jag tar in på gästgivargården, där jag sover de närmaste
tre nätterna.

Söndagen den 15 juli.

Är på förmiddagen ute och frågar efter folk att intervjuas.

Skriv endast på denna sida!

Landskap: Östergötland m.fl. Upptecknat av: Sven Liljeblad
 Härad: Adress:
 Socken: Berättat av:
 Uppteckningsår: Född år i

Men påträffar just inga.- Tillbringar eftermiddagen hos Stråhle, 15
 som är god traditionsbärare, har ett gott minne och en väldig
 berättaretalang.

Måndagen den 16 juli.

Jag har av prosten hört, att det på andra sidan Viken 16
 skall finnas en gammal fiskare, Anders Svensson i Marnäs, som
 vet om åtskilligt gammalt. Flera av de sockenbor jag talat med
 håller före, att om han inte rent av är trollkunnig, så kan han
 i alla händelser mer än andra. Somliga kalla honom "en riktig
 trollgubbe", andra "en riktig finngubbe".- Jag får låna en båt
 vid Näs brygga och ror över Viken. Jag träffar gubben, men det
 är omöjligt att få ett ord ur honom. Han svarar beredvilligt, då
 jag frågar honom om hans fiskedon och vad det finns för fisk i
 Vättern och Viken. Men så snart vi lämna det rent mekaniska, ti-
 ger han som muren. Det går varken med lock eller pock. Jag har
 hört, att gubben på gamla dagar blivit religiös. Jag hotar med
 prosten. Men det hjälper ej.-Jag tar tillbaka över Viken i stor-
 men. Vågorna gå höga och vita på den stora sjön. Jag har ett
 hårt arbete. Och det förargar mig att jag förgäves fått sätta
 bort hela förmiddagen för den halsstarrige gubbens skull.-

Skriv endast på denna sida!

Landskap: Östergötland m.fl. Upptecknat av: Sven Liljeblad

Härad: Adress:

Socken: Berättat av:

Uppteckningsår: Född år i

Eftermiddagen tillbringar jag hos Strähle.-På kvällen far jag till torpet Prästgårdsluren, där man kan "julevisan".

16

Tisdagen den 17 juli.

Man har överallt, där jag haft min väg, talat om hur folket uppe i Tiveden eller "Trolltiveden", som man säger, fortfarande är förfaret i allsköns häxeri och övertro från forna dagar. Jag har stor lust att ge mig in i obygdén, men då det tar stor tid och då min reskassa, sextio kronor, är så decimerad, att det blott återstår så mycket, som nått och jämt räcker till hemresan, får jag avstå.-Jag cyklar till Töreboda och far därifrån på eftermiddagen till mitt hem i Mullsjö.

17

Jag har överallt, där jag farit fram, frågat de gamla efter folksagor och folkvisor. Det har man inga kunnat någonstans. Men "Jazzgossen" trallade man i de mest avlägsna kroker.

Jag har hos mina samtliga sagesmän frågat om årsfesterna och kalendariska bruk, och merendels har jag vid mina förfrågningar utgått härifrån.

Fotografier och avbildningar äro, där ej annorlunda an-

ACC. N.R. M. 1947: 12.

Landskap: Östergötland m.fl. Upptecknat av: Sven Liljeblad

Härad: Adress:

Socken: Berättat av:

Uppteckningsår: Född år i

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

givits, mina egna. De senare har jag efter skisseringen alltid
förelagt meddelarna, som granskat och godkänt dem.

17

Skriv endast på denna sida!

Landskap: Östergötland m.fl. Upptecknat av: Sven Liljeblad
 Härad: Adress:
 Socken: Berättat av:
 Uppteckningsår: Född år i

Foto. Skeppare Bülow, Dalmark.

När vi fara förbi Omberg, berätta de båda unga
 besättningskarlarna på "Elida" några sägner, som de ha hört:

19

Tron

Gumman i Rödgavelsgrottan på Omberg var så gam-
 mal, att hon hade sett sju ekskogar ruttna ner. En gång gick gum-
 man ut. Hon tog vägen från grottan rakt uppåt Omberg. Prästen i
 Heda passade på att gå dit in och se efter, vad de hade. Alla
 trollen voro nämligen borta i Västergyllen, och gumman skulle un-
 der tiden vakta skatterna. När trollen kommo hem och guld det var
 borta, slog de ihjäl käringen. Sedan kommo de själva i luvén på
 varandra och gingo alla åt. Sedan dess har det inte funnits några
 troll på Omberg.

Förut kunde ibland tullbommarna i Motala vara
 öppna utan orsak. Det var då bergsgubbarna på Omberg, som foro
 fram där.

Skriv endast på denna sida!

Landskap: Östergötland m.fl. Upptecknat av: Sven Liljeblad
 Härad: Adress:
 Socken: Berättat av:
 Uppteckningsår: Född år i

Man sade, att skepparen på "Svea" hade nycklarna till 20
 Omberg. När man sade det till honom, blev han arg.

Skeppare Bülow i Dalmark kan inga folkminnen. Hans hustru
 har däremot varit mer intresserad och lagt en hel del på minnet.
 Hon liksom pigan i huset, är från Godegård. De berätta om en gam-
 mal gumma i sin hemsocken:

Sofia Jansson hette hon och bodde i Isfall i Godegårdssocken. Hon var så gammalmodig av sig, att hon aldrig ville be-
 gagna vanliga silar utan en sorts träställning med ett hål i bot-
 ten. Till det vävde hon linne (det måste vara spunnet och vävt
 på gården) och slog fast klutar därav med nubbar över det lilla
 hålet och silade så mjölken igenom. Den var med under hennes mor-
 mors tid. Gumman var omkring åttio år, när hon dog, och det är
 nu sexton år sedan. Jag bad henne, att hon skulle skänka mig den
 gamla silen, så att jag skulle kunna göra en sykorg av den. Jag
 fick den också sedan.

Husge-
råd

Skriv endast på denna sida!

Landskap: Östergötland m.fl. Upptecknat av: Sven Liljeblad
 Härad: Adress:
 Socken: Berättat av:
 Uppteckningsår: Född år i

Hon var inte litet tokig, den gumman. När främmande kom, som hon inte väntade, sprang hon till skafferiet efter en nä- 21
 ve salt och kastade i spiseln. Profyl -
 akt.

Hon hade för sig, att när korna kalvat, skulle man in-magi
 te låtsa om något för att få riktig tur med dem. Hon skrapade bara 22
 litet av varje nyckel hon tog i på vägen till ladugården, av nyc-
 keln till porten, till köksdörren och till ladugårdsdörren. Hon
 stack in det avskrapade i en bit bröd, som hon gav kon.

Innan korna släpptes vall på våren, skulle man slå
 in en kniv över dörren. När skällekön sedan gick över tröskeln
 med kniven över, fick det ej höras ett ljud. Det skulle för den
 skull stoppas hö i skällan.

När en ny ko köptes fick man lov att leda in den ö-
 ver ett strumpeband lagt på tröskeln. Annars skulle hon inte trivas.

Gumman regerade hela gården med sina tokerier. De
 fingo lov att slakta grisarna på ny. De passade på så fort det blev Ny o
 nytändning. Det följde de som en lag. En jul, när Kalle skulle neda-n
 slakta, inföll ny dagen före julafton. Han slaktade då, ty han tor-(slakt)
 des ej göra det på nedan, ty då bleve det ett olycligt äktenskap.

Skriv endast på denna sida!

Landskap: Östergötland m.fl. Upptecknat av: Sven Liljeblad
 Härad: Adress:
 Socken: Berättat av:
 Uppteckningsår: Född år i

Det hände en gång, som jag minnes, att någon tog ut lysning på 22
 nedan. Gumman, som fick höra det, utbrast: "Herre min Gud, har ni (lys-
 tagit ut lysning mitt på svarta nedan!" Barndop fick man vänta ning)
 med, tills det blev ny; därpå berodde hela barnets framtid. Gran- (barn -
 narna här och var, isynnerhet uppåt Godegård, äro noga med det dop)
 än i dag. 23

Om någon, som tyckte om en flicka, mötte henne i kyrkdör- till-
 ren, skulle han spotta på henne. Blev hon då ond, skulle han inte kommen-
 bry sig om henne längre. de

Stoppade brudgummen vid vigseln ringen i högra västfickan, 7
 blev hustrun mäktigast i huset. Han hade den därför alltid i den Bröl-
 vänstra. lop

När man vid bröllopet kom till brudens hem, skulle man
 släppa in en katt före. Brudparets framtid berodde då på om kat-
 ten sprang ut eller rakt fram.

Gumman hade för sig, att om ett barn blev sjukt i hu-
 set, skulle man lägga ett trasbylte i form av ett barn på stugta-
 ket åt norr. Fölle det ned, blev barnet friskt. Byltet skulle
 ditläggas, sedan solen gått ned, och det skulle vara nedfallet
 innan solen gått upp. Min mamma kom dit en kväll och blev vett-

Landskap: Östergötland m.fl. Upptecknat av: Sven Liljeblad
 Härad: Adress:
 Socken: Berättat av:
 Uppteckningsår: Född år i

skrämd, då hon fick se det på taket. "Jag trodde rakt, att det var 23
 pojken", sade hon. Det hade hans kläder. Gumman var led. De tog 24
 därför en natt och petade ned byltet på kiv. Gumman blev glad.
 "För innerligt väl", sade hon.

De skördade hö två och två på den tiden. De hade "hope- Maj-
 hage". Av två "såter" sattes en grön kvist i det ena, i det an- ning
 dra intet. Så drogo de lott vid inkörningen. Den, som fick såtan
 med kvisten, fick bäst tur och drygast med höet. -Det fick de lov
 att göra vid gården, så länge gumman levde, fast de inte trodde
 på det.

De reste majstång, som jag minns, vid Lindhult. Det var Maj-
 en rak stång, som kläddes helt grön. Så bundo de kransar av blom-stång
 mor, helst "grön förgätmig ej", (Fru Bülow visade mig ett dagg-
 kåpsstånd. Det var "grön förgätmig ej.) och så röda blommor, t. ex.
 tjärblommor, det bröt så vackert mot det gröna, och så blad.
 Mycket blad med några blommor i. Det virades omkring järntråd.
 Man hänge upp kransarna i vanliga snören, så att de skulle svänga
 för vinden. Snörena voro fästa i stängen, och varje krans hängde
 runt kring den.

Landskap: Östergötland m.fl. Upptecknat av: Sven Liljeblad
 Härad: Adress:
 Socken: Berättat av:
 Uppteckningsår: Född år i

Gamla Fia tog ett lakan eller en handduk midsommarnatten, och klockan tolv drogo de det i det djupaste gräset. Det skulle vara precis klockan tolv, och man fick inte säga något. Så vred man ur det och rörde mjöl i de fattiga dropparna. Det hade man till jäst i brödet. Det var mycket allmänt använt. Min farmor gjorde det också.

25
Mid-
som-
mar-
daggen

Man gick ut på midsommarnatten där det gick vägar åt tre håll. Där satte man sig. Den första person, som kom precis klockan tolv, skulle bli ens tillkommande.-Det var en kvinna, som gjorde det. Hon träffade klockan tolv en mansperson, som hon aldrig hade tänkt på som sin tillkommande. Några dagar därefter drucknade han. Hon sörjde honom så förfärligt, att hon fick lungsot.

mid-
sommar-
orakel

Jag minns, när de kommo och sjöngo annandag jul på morgonen, pojkarna hemma. De hade handklavér med sig. De hade lärt det av en gammal gumma, som talade om, hur de hade gjort, när hon var barn. Hon lärde dem visan, och de gingo ut och "sjöngo upp".- De voro här också. Det var så otäckt vackert. Det var väl klockan tre på natten, de kommo. Fritz blev yrvaken och frågade vad det var.

Staffens-
sjung-
ning

Farfar vaknade också och sade, att de voro och sjöngo upp. När vi

26

Landskap: Östergötland m.fl. Upptecknat av: Sven Liljeblad
 Härad: Adress:
 Socken: Berättat av:
 Uppteckningsår: Född år i

blevo färdiga och skulle öppna, hade de redan givit sig iväg. 26
 Det var så vackert, att jag önskar, att de skulle göra det en
 gång till, så att barnen fingo höra det. De fingo så mycket på
 ställena, där de voro, att de nästan lågo sjuka efteråt. -
 Farfar brukade sjunga deⁿ där gamla julsången för vår Gillis. På
 slutet av sången var det visst tillönskan om det nya året.

Vi voro ibland borta hos en gubbe vid Stickhult. Han kost
 bjöd alltid på ost och bröd och brännvin. Inte smör fick det va-
 ra på brödet. Det bjöds de alltid på förr. De doppade brödet i
 brännvinet. Vi fingo alltid lov att taga det för att göra gub-
 ben till viljes. - När barnen gingo bort ärenden förr, gåvo de
 dem alltid det. Jag har själv sett småpojkar fulla.

Landskap: Östergötland m.fl. Upptecknat av: Sven Liljeblad
 Härad: Adress:
 Socken: Berättat av: Skogvaktare Dalgren
 Uppteckningsår: Född år i

En av skeppare Bülow's grannar i Dalmark
 är gubben Dalgren. Han har en längre tid varit skogvaktare på
 Stora Röknen men är barnfödd och uppvuxen i trakten. Vid förfrå-
 gan efter honom upplyser man, att han är så gammal, att han inte
 mycket kommer ihåg. Han är över åttio år. Men han har ändå en del
 att berätta:

26

Vid tröskningen förr i tiden voro de all-
 tid fyra i arbete på en gång.-Bland de sista "neckerna" fanns
 en halvstoppsbutelj brännvin gömd. Ingen fick treva efter den.
 Men de skyndade sig att komma dit. De fem, sex sista havrekärvor-
 na gömdes till fåglarna. De skulle sättas upp vid julafton, vid
 nyårsafton och vid trettondagsafton. De sattes på en käpp i mar-
 ken, så högt, att man kunde räcka upp.

Trösk -
ningJul-
kärve n

Tröskningen skulle ovillkorligen vara slut
 till jul. Spunno gjorde kvinnfolken vintern över.

Luciafirande förekom ej, enligt vad jag
 kan minnas.

Lucia

De fattiga kom till julen förr och tiggde.

Skriv endast på denna sida!

Landskap: Östergötland m.fl. Upptecknat av: Sven Liljeblad
 Härad: Adress: Skogvaktare Dalgren
 Socken: Berättat av:
 Uppteckningsår: Född år i

Det var mycket allmänt. Kyrkstöten skulle ha sitt bestämt. Han fick/ 27
 mycket på stora ställen, litet på de små. Fläsk, korv och bröd. Jul-
 Spannmål o.s.v. Ända till sex kappar råg.-Det var mest utgamla tiggare
 och barn, som gingo. Sedan kommunallagen kom, och socknen skulle
 föda de fattiga, gick det bort.-Prästen skulle även ha sitt.
 Spannmål, lin, ull, ost och varjehanda.-Men det hände bara vid
 jul. Vissa gamla arbetsoföra kommo tre, fyra gånger om året. De
 gingo från gård till gård och voro som barn i huset. De hade med
 sig nyheterna. De, som voro rappa att tala, voro väl hållna.

Klockan tre på julafton skulle allt vara slut i Jul
 ladugården. Kreaturen fingo rent (oblandat) hö då och tillsades,
 att det var jul.

En julnatt sade en ko till en annan: "Innan vin-
 tern är slut, dö vi". -"Nej, det är sex tunnor råg kvar i sädes-
 bingen, så vi få nog att äta än", svarade en annan. Det hörde bon-
 den. Han tröskade om. Säden gick ur halmen, och korna svulto i-
 hjäl.

Annandag jul voro de ute och sjöngo. De gingo
 med "ljusa stjärnan". Denna var av tunnt papper med ljus inuti

Landskap: Östergötland m.fl. Upptecknat av: Sven Liljeblad
Härad: Adress:
Socken: Berättat av: Skogvaktare Dalgren
Uppteckningsår: Född år i

och gick runt. De voro utklädda. En var Judas med pungen. Han tog upp pengarna. De låtsade att de söpo, men de hade det så inrättat, att brännvinet hälldes under hakan ned i en säck på magen. De sjöngo vissa visor, som jag glömt. De fingo kaffe och hade dans, både flickor och pojkar. Jag såg det aldrig. Det var upptågsmakarna.

Vill han veta om påsk, så kan jag tala om, att att klockan tre på eftermiddagen påskafton kom häxorna. Allt arbete ute skulle då vara slut. Man fick ej gå till ladugården efter den tiden.

Så var det förresten även på julafton. Klockan tre på natten skulle det vara barrat på flon. Det skulle vara grovt granris, så att axen skulle bli stora.

Spillningen i ladugården både på påskafton och juldagen fick ej föras ut genom dörren utan skulle kastas över den.

Skärtorsdagen var det nödvändigt att lägga koskällan i bakugnen, för att korna skulle gå hem om sommaren.

29

Jul
och
påsk

Landskap: Östergötland m.fl. Upptecknat av: Sven Liljeblad
 Härad: Adress: Skogvaktare Dalgren
 Socken: Berättat av:
 Uppteckningsår: Född år i

Midsommarstängerstänger brukades allmänt förr. De kläddes med blommor band och kransar. På ett par tre ställen av stängen gingo mindre tvärstänger ut, varpå man hängde kransar. De hade åtminstone en i varje by. Ibland både två och tre i samma by. Ungdomen bjöd varandra by ifrån by. Man skramlade pengar till speleman. En sådan kunde få ända till 15-16 kronor för en natt.

29
Maj-
stäng

Det fanns några förr i tiden, som spelade fiol. Jag har även kunnat det. Vi voro fem, sex stycken omkring Lilla Hall. Somliga spelade mycket bra. Vi spelade polka, vals och polketter. Vi turade ofta om att spela.

Dans
och
lek

Ungdomen brukade att gå från gård till gård för att dansa i de större stugorna. Vid midsommar dansade man på logarna. Särskilt söndagseftermiddagarna, sedan flickorna mjölkat, dansades det. Ofta var man ute på sjön. Man kunde se flera båtar, där de satt och knallade och rodde. Flickorna sjöngo.

Väder-
leks-
märken

Angående väderleken gick man mycket efter bondepraktikan. Men man hade även sina regler. När himlen blir vattrig, blir det regn. Likaså, när solen "drar regn", d.v.s. skiner ner i strimlor. Om det står ett tätt moln i nordväst över Vättern

31

ACC. NR. M. 1947:24

Landskap: Östergötland m.fl. Upptecknat av: Sven Liljeblad
Härad: Adress:
Socken: Berättat av: Skogvaktare Dalgren
Uppteckningsår: Född år i

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

och himmelen är klar eljest, samt om molnet lägger sig på aftonen, 31
där solen går ned, blir det regn på tre dagar.

Jag kan även tala om, att frimurarna var ena rackare. Primu-
Det trodde man åtminstone förr. De dödade barn, sålde köttet till rare
turken och fingo guld istället.

Skriv endast på denna sida!

Landskap: Östergötland m.fl. Upptecknat av: Sven Liljeblad
 Härad: Adress:
 Socken: Berättat av: Fiskare Rylander
 Uppteckningsår: Född år i

Vid Kavelbäcks brygga strax söder om Medevi ligger ett litet fiskarställe, som heter Toknäs. Där bor den gamle fiskaren Rylander, som är vitt bekant bland Vättersskepparna för sin löpande tunga och sina historier. Fastän han är över 70 år sköter han egenhändigt sitt fiske. Folk itrakten varnar mig för att sätta tilltro till allt, vad han säger. Man märker också, när man träffar honom, att han är utrustad med både vältalighet och en livlig fantasi, varför man givetvis får ta hans uppgifter med en viss försiktighet.

Jag har både jagat och fiskat i min tid. Jakten är numera mest bortlagd häromkring. Det jagas endast litet sjöfågel. Dykänder, skrakor, knipor och lommar. Även doppingar. I sommar går det dåligt. Det är för att det var så kallt förra sommaren. Kalla somrar kallna äggen, emedan fåglarna lämna dem under häckningen. Det blir sedan litet fågel. Alorna häcka ej här men kommer ibland hit. Man kan även få se något par sträckande ejder.

Landskap: Östergötland m.fl. Upptecknat av: Sven Liljeblad
Härad: _____ Adress: _____
Socken: _____ Berättat av: Fiskare Rylander
Uppteckningsår: _____ Född år _____ i _____

33

Foto. Fiskare Rylanders Fiskedon, som han kallar strö.
Vid fisket använda vi oss mest av strö. Det är en sorts
nät, som innehåller en nots längd, d.v.s. 60 famnar. Det är 16
fot djupt. Därmed omringer man stimmen. Så drar man ihop nätet
i en liten rund. D.v.s. var man tar fisken skunk. Tågv-erket,
som flöten och sänkan sitter på kallas tärnan. Jag har även
hört den benämnas tenar. I ett sådant nät kan det bli upp till
1200 kg på en gång. I ett stim. Men det har blott hänt mig en
enda gång. Ibland kan man få nöja sig med ett tjog. Det är mest
brask man fiskar på det sättet. Vi använda också vanliga nät

Fiske

34

Skriv endast på denna sida!

Landskap: Östergötland m.fl. Upptecknat av: Sven Liljeblad
 Härad: Adress:
 Socken: Berättat av: Fiskare Rylander
 Uppteckningsår: Född år i

och långrev.

Såvitt jag känner är det ingenting bekant om något övernaturligt, som kan inverka på fisket. Men det är ju en känd sak, att, om man genast, sedan man kommit ut, med båten stöter på en av de stora stenarna, så kan man lika gärna vända om. Likaså, om man råkar ut för ont möte. Det är de, som äro riktiga "avöre" (elaka och åldringar, helst käringar), som äro dåliga att möta. De, som äro "förbaskat kärliga", skall däremot vara bra att möta. Om de bara ha varit det i ungdomen, så gör det ingenting, att de äro gamla.

När en kvinna har sin period, får hon inte ta i ett skjutgevär.

I min barndom hände det, att, då fiskarna hade otur de gingo i land och lade sig i sina fiskarkojor. (Sådana fiskarkojor finns det än i dag på Stora Röknan). Det kunde då hända, att det bultade hårt flera gånger på dörren, och gingo de då åter ut, fingo de mera, än de ville ha.

Gamle Sven Eriksson härutanför var ute en gång på Röknan med en kamrat vid årorna. De eldfiskade med ljuster. Det

34
Otur
vid
fiske

Ont
möte

Skämd
bössa

Sjörå

35

Landskap: Östergötland m.fl. Upptecknat av: Sven Liljeblad
 Härad: Adress: Fiskare Rylander
 Socken: Berättat av:
 Uppteckningsår: Född år i

var förfärligt motvarligt. Bäst det var hörde en röst inifrån Rök- 35
 nehuvud. Eriksson tyckte, att det lät som:

"Hade jag nått å'bryne,
 så brynte fälle ja'!"

Sjörå

Han kastade sin yxa ditöver och sade: "Bryna bäst faén du vill!"-
 De fingo båten mest full. Då de sedan hämtade yxan, var den brynad
 ända upp till hålet.

Troll fanns här förr. Isynnerhet jättar. De bodde i
 ett illevulet berg här mittemot. De började bygga en bro över till
 Västergötland. Jätten bar ned sten i en handsketumme och tömde ur
 i Vättern. Så stor var han. Men då byggde de just kyrkan vid Ny -
 kyrke, och jättarna tålde inte höra klockljudet. De kastade stora
 stenblock mot klockstapeln. De ligger där än. Det första orkade 36
 inte fram. Det ligger uppe i en hage norr om kyrkan. Det var i rak
 riktning. Hade det nått fram, hade de nog fått ned den. Det andra
 gick till höger. Det ligger nu sydost om kyrkan. Ett annat föll
 ned till vänster. De frestade bara tre gånger. Det var alltid van-
 ligt med tre förr i tiden med sådant här.

Jättar

Landskap: Östergötland m.fl. Upptecknat av: Sven Liljeblad
 Härad: Adress:
 Socken: Berättat av: Fiskare Rylander
 Uppteckningsår: Född år i

En jättinna bodde i berget. En statkvinna i Åsen var ute 36
 en morgon ovan berget och plöckade bär. Så mötte hon jättinnan. Den-
 na bad, att hon skulle löska henne. Det gjorde hon. Hon hade umgåtts Berg-
 med trollen förut, annars hade inte jättekvinnan någon makt att be- tagen
 falla henne. Ibland kunde det hända, att hon bara satte på grytan
 full med vatten. De andra frågade, vad hon menade med det. -"Jo, då.
 Det skulle nog gå bra." - Grytan blev också full med kött och korv.
 Sedan hon en stund hade suttit och löska jättekvinnan, började det
 åska. - "Vad är det?" frågade denna. -"Det är inget", sade kvinnan.
 Det åskade en gång till, och jättinnan frågade, vad det var. -"Det
 är far, som springer". - Jättesan hade under tiden bundit ett bälte 37
 om sig och hustrun för att få denna med i berget. Men hustrun hade
 undan för undan skurit av det. När det åskade tredje gången, hade
 hustrun sagt: "Nu är det dags." - Jättesan reste sig då och skulle Jättar
 springa bort med hustrun. Men denna hade ju skurit av bältet. När
 det började åska, hade de stängt till i berget. Jättesan kom således
 inte in. Hon sökte då komma in i hålberget längre upp. De hade
 stängt för åskan där också. Hon försökte då i Omberg. Men dit hann
 hon ej gå. Vid Vadstenaslätten kom hon under åskan. Hon föll tvärs

Landskap: Östergötland m.fl. Upptecknat av: Sven Liljeblad
 Härad: Adress:
 Socken: Berättat av: Fiskare Ryländer
 Uppteckningsår: Född år i

över vägen med ryggen nedåt. Hon var så stor, att de vägfarande inte kunde komma fram på annat sätt än att åka under knäna på henne. En dräng for med vagn och "suffelätt" därunder. Hon var inte riktigt död och ville ur vägen. En dräng kom med ett timmerlass. Hon bad honom, att han skulle flytta henne av vägen. Han rådde ej.

"Ta dig av mitt bröst", sade hon. Han vågade ej annat. Han blev så stark därav, att, när han tjänte som dräng hos bönderna, han aldrig använde dragdjur utan själv gick för lasset. Men jättekvinnan hade sagt, att villkoret var, att han aldrig fick uppge, hur han hade blivit så stark. Gjorde han det, skulle kraften gå.

På samma berg, där detta hände, gick en gång en hustor till sina djur. Det kom någon till henne, och hon tyckte, att det var hennes man, så illa liker var han honom. Han ville begagna sig av henne. "Inte ska du det här", sa hon. "Men han var eveten. Nu får du inte säga något om detta", sade han, "ty det skall bli en väldigt stark karl". Hon vart också med foster. På kvällen, när hon kom hem, frågade hon mannen: "Du har ju varit i skogen i dag?" Nej, det hade han inte. Då började hon ångra sig. Pojken blev ett förskräckligt missfoster. Han fanns inte under min tid, men mina

Skriv endast på denna sida!

Landskap: Östergötland m.fl. Upptecknat av: Sven Lijebblad
 Härad: Adress:
 Socken: Berättat av: Fiskare Rylander
 Uppteckningsår: Född år i

föräldrar mindes både honom och hustrun, som födde honom. De hade sett honom som grindvakt i Motala. Han var förbaskader lång, och smal och ful var han. Så stora händer hade han, att han kunde ta en kappe potatis i varje grepp. Men klen och svag var han. Det var för att modern inte hållit tyst med det.

I mina föräldrars tid var det på Boön utanför Medevi en fiskare, som hade med sjöfrun att göra. De visste tydligen, att han hade hopgöra med henne. Fisk fick han utan något vidare åtgöra och utan någon kamrat. Men till sist tog hon honom. På ett fiske i sjön fann man honom hängande död i årpinnen. Efter honom flyttade mina föräldrar till ön och jag är födder där.

Före mig var på Lindenäs en fiskare, som också hade med sjöfrun att göra. Hustrun var ifrån sig, att han aldrig ville vara inne hos henne om nätterna. Han ville alltid sova i båten. Där låg han med sjöfrun.-Ibland säga de också sjöfröken.- Någon sade till hustrun, att det enda sättet för henne var, att hon en natt tog sitt förkläde, som hon om dagen burit på sig, och bredde över dem i båten. Det gjorde hon, och det hjälpte. Jag har själv aldrig sett sjöfrun. Man ser henne aldrig numera. Men jag har hört henne tala till till mig ute på fiske.

Skriv endast på denna sida!

38

39

Sjö-
frun

Landskap: Östergötland m.fl. Upptecknat av: Sven Liljeblad
 Härad: Adress:
 Socken: Berättat av: Fiskare Rylander
 Uppteckningsår: Född år i

På Lemunda stenbrottsbrygga har hon varit oppe. En gång 40
 hade en havande kvinna varit ute på sjön. När hon skulle upp ur bå-
 ten och gick i land på bryggan, såg någon från land, hur ett frun- Sjö-
 timmer sträckte upp armen längs kanten av bryggan för att ta henne frun
 om livet, då hon gick förbi. De ropade åt henne, att hon skulle gå
 åt sidan.

De, som voro havande fingo lov att vara försiktiga, då
 de gingo till sjön. De måste ta stål med sig och fingo aldrig fara
 på sjön utan vigselring.

En speleman, som jag kände i min tid. kunde spela näcke-
 polskan. Det var så pass, att de, som dansade, blev rent utkimmade. Näcke-
 Både bord och stolar och allt, som fanns i rummet, dansade. Det var polskan
 mot slutet av natten, då han vart sinter och de hade dansat länge
 förut, han spelade näckepolskan. Han kunde inte sluta, förrän en, 41
 som såg, vart det skulle bära, sprang ut och skar av strängarna för
 honom.

Ville de lära näckepolskan finge de lov att möta näc-
 ken tre torsdagar å rad. De kunde få gå två gånger förgäves, men
 den tredje kom han alltid, om de hade allvara. De sätte alltid möte

Näcken

Landskap: Östergötland m. fl. Upptecknat av: Sven Liljeblad
 Härad: Adress:
 Socken: Berättat av: Fiskare Rylander
 Uppteckningsår: Född år i

med honom på en sten i sjön, med vatten runt omkring. Där satt spelemannen och väntade, till näcken kom upp.

41

De hörde ofta en sorts musik från sjön förr. Det var näcken, som spelade.

Näcken

I mina barnaår hörde jag också en sorts musik från Gopö. Min mor och jag skulle ljusterfiska en gång. Vi foro i land på ön. Vi vart förfärligt sömniga, så vi lade oss att sova. Om en stund vaknade jag och hörde förfärligaste grannlåt till musik. "Hör I musiken, mamma?", sade jag. Vi började springa och söka efter den, som spelade. Men så hörde vi, att den kom mitt underifrån.

Det var på samma ö, som en gång en fågelskytt gick på orre, som spelade. Han kröp in på en orre. När han sköt, så kom bössan tillbakaspringande, och han tyckte, att den slog av honom näsan. Orren spelade värre än någonsin. När han närmare såg efter, stod en liten alnslång man bredvid orren. Han slog ihop händerna och flatskrattade. Han hade orren om hand, se.

42

Min mamma hade sett samma gubbe åtskilliga gånger. Han bodde på ön och hette Gopögubben. Han hade små grå kläder och röd toppmössa.

Landskap: Östergötland m.fl. **Upptecknat av:** Sven Liljeblad
Härad: **Adress:**
Socken: **Berättat av:** Fiskare Rylander
Uppteckningsår: **Född år** **i**

Jag hade en fiskekamrat, som var äldre än jag. Han berättade om, hur han och en kamrat en gång skulle ut på Fjuk och jaga änder. Där fanns på den tiden ingen fyr. På natten, innan jakten skulle börja, lade de sig i en bod, som fanns där då. Dörren slogs plötsligt upp, och ett fruntimmer kom in. Hon gick direkt fram till bordet och vände och tittade på hans vantar. De voro så vettskrämde, att de inte vågade röra på sig. Om en stund gick hon utan att säga något. Men han ångrade sig sedan till den grad, att han inte sagt till henne att ta vantarna. Ty fastän luften var full av änder och de sköto bort all ammunition, fick de inte en fjäder.

42

Sjö-
jung-
frun

En skeppare, som var hemma i Hammar socken i Nerket, hade så märkvärdig tur, att, om det blev storm, eller om han skulle upp, det alltid var någon, som passade honom. Han hade alltid tur. Han talte om, att han en gång i brinnande storm kom inåt Motala söderifrån. För vart slag han gjorde såg han en liten gubbe stående i jemter vanterna, alltid på samma sida. Skepparen låtsade, som om han ingenting såg. Men då han sedan kom in i hamn, var kardelerna (de trelagda repen i vanterna) sprungna, så att blott några garn höllo. Hade inte någon skickelse från sjön

43

Sjörå

Landskap: Östergötland m.fl. Upptecknat av: Sven Liljeblad
 Härad: Adress:
 Socken: Berättat av: Fiskare Rylander
 Uppteckningsår: Född år i

styrkt det, så hade det inte varit att hålla.

43

Fyrbiträdet och fyrmästaren på Fjuk voro en gång inne i Vadstena. Deras hustrur skötte fyren. Det blev en så förfärlig storm, att de skulle upp i fyren och se, om det brann ordenligt, eller om det blåste ut. I trappan hörde de någon komma efter sig. De gingo vettskrämda in i ett hörn och sågo, hur ett fruntimmer kom upp efter dem. Det var en fin dam. Däruppe låg alltid fina linnedukar att torka med. Hon tog i dem och tittade på dem. Så drog hon med handen över glaset och allt, som skulle vara till finheterna. Så vände hon och gick.—Jag vet att det är riktigt, ty jag har hört det av dem själva.— Men visste förut, att det var något där.

44

Sjö-
frun

Förr köpte man vind med pengar. Det vill man inte göra nu. Då sade de alltid, att "de gaña nära öre". När seglet var hissat ~~var hissat~~ kastade man pengar över det, så att de föllo ned i sjön. Man kastade vanligen tre slantar.

Köpa
vind

För att få vind, kunde man även lösa upp knutar på en tågbit, som skepparen fått av "Henne", om han hade varit tillsammans med "Henne". Han fick det då av "Henne" att ha och lösa på. Löste man första knutet, började det alltid bli en litet vind.

45

Landskap: Östergötland m.fl. Upptecknat av: Sven Liljeblad
 Härad: Adress:
 Socken: Berättat av: Fiskare Rylander
 Uppteckningsår: Född år i

En skeppare tog och löste den andra med. Vinden ökade, men han var inte nöjd utan tog upp den tredje. Det blev så pass fort, att det ej stod att lösa ett enda segel.- Det gick så, att det stod att stanna förrän fem mil uppe i Tiveden. Där ligger skrovet än. De försökte få ned båten till sjön. De vägde upp den och försökte sätta hjul på den. Men det gick ej. 45

Köpa
vind

När en båt byggdes, skulle man alltid lägga en silverslant på det ställe, där masten skulle stå. Det kunde vara en tolvskilling eller en tjugufyraslant. De brukade ibland lägga dit en riksdaler. Kaptenerna, som hade god råd, lade dit tre.- Gjorde de ej det, drev de alltid i land, eller det blv motvarligt på annat sätt.

Båt-
gge

Medan jag bodde på Boön, såg några brunns- gäster i Medevi en gång sjöormen. Han måste ha kommit öster ifrån från Östersjön. Han ringlade upp sig ute på ett skär vid Gopö. Där låg han och vilade sig. Hela skäret låg fullt av ringlarna, men hur mycket av den, som låg i sjön, kunde de ej säga. Han fortsatte västerut och gick över Rökneön, som låg i farleden för honom. Han hade nog rak kurs. Men såg sedan, huru buskar och småträd voro kullvräkt, där han runnit fram. Men det var brunns- gäster, som sett och berättat detta. 46

Sjö-
ormen

Landskap: Östergötland m.fl. Upptecknat av: Sven Liljeblad
 Härad: _____ Adress: _____
 Socken: _____ Berättat av: Fiskare Rylander
 Uppteckningsår: _____ Född år _____ i _____

En nämndeman i Dansby sköt en gång en drake, när han var ute och jagade.- Det var när jag var barn.- Bäst han gick i skogen, blev han så förskräckligt sömnig. Han trodde sedan, att draken hade söft honom. Hundarna hade gett skall, men hade ej fått honom vaken. Först när de krafsade och klöste honom i ansiktet, vaknade han och fick se odjuret. Under sömnen hade det tockat sig inpå honom. Vad det ämnade med honom vet ju ingen. Han sköt, och så sprang han. Sedan blev det en så förskräcklig stank, så att folk gick dit och fann kadavret.

46

Drake

Det har nog funnits något annat sånt djur här uppe i norra Vättern. Jag har hört någon, som sett ett djur med man som en häst på båda sidor om hälsen. Det reste signågra fot ur sjön.

47

När det blåser förskräckligt i spiselⁿ (d.v.s. i en öppen spisel, som de hade förr), så blir det storm, även om inte första dygnet.

Väder-
leksmär-
ken

Efter nyårsnyet blir det tre likadana ny ifråga om väder o.d.

När vattnet på förvintern skvalpar upp och fryser till en ^{t/}srändvall, d.v.s när landkälen blir så hög, att en hare kan lägga sig bakom, den vintern lägger sig sjön på eftertiden.

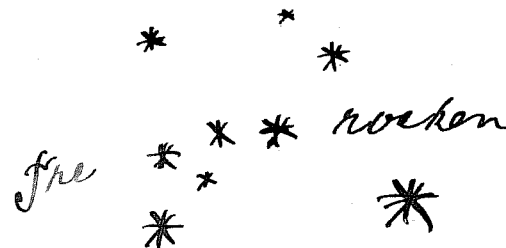
Landskap: Östergötland m.fl. Upptecknat av: Sven Liljehlad
 Härad: Adress:
 Socken: Berättat av: Fiskare Rylander
 Uppteckningsår: Född år i

När vi fiskare sitter ute på sjön på nätterna, särskilt ute på isen om vintern, behöver vi ingen klocka; då ser vi hur Karlavagnen tockar sig.

Förutom Karlavagnen ha vi ju Nordstjärnan. Så ha vi Tre-rocken (Bältet i Orion), tre stjärnor, som syns i söder, längre ned. Rocken-det är ett springrockahjul, vet jag. Det vet ingen, vad det namnte har kommit av.

Vid påsken för käringarna till Blåkulla. Det var Dymmele- onsdan. På kvällen efter solagången reste de ut genon skorsten. De smorde alltid något, som de foro på. Somma tog ungssopeln. Var de tog smörjan, vet ingen. De fick lov att säga: "Allestans med och ingenstans emot". Men en karl, som skulle försöka, sade: "Allestans emot och ingenstans med".-Han höll på att bli utsliten i skorsten.

Nu tycker jag, att vi slutar. -

Skriv endast på denna sida!

Astrono -
mi

48

Häxor

Landskap: Östergötland m.fl. Upptecknat av: Sven Liljeblad
 Härad: _____ Adress: _____
 Socken: _____ Berättat av: Herman Pettersson
Västra Ny
 Uppteckningsår: _____ Född år _____ i _____

Gamle Herman Pettersson i Västra Ny har inte mycket 49
 att berätta:

På tal om påsk, så hade de litet skämt för sig förr.
 På påskafton hänge de på dem påskahorn. Det var svavelstickestum- Påsk-
 par och lite bråte i en strut. horn

På kvällen påskafton gav sig käringarna iväg till
 Kråkhulta bro, där de hade sin mötesplats. Det är öster ut i sock-
 nen. (Krakhult, mellan Fränsjön och Salstern). Jag och mina bröder Häxor-
 ville gå dit en påskakväll. Vi bådo om lov. -"Bara ni aktar er för na
 dem, får ni gå," sade mina föräldrar. Vi låg där i buskarna, men
 såg ingenting. Käringarna voro ute och foro både på onsdagen och
 lördagen. De redo på soplastaken, som de först måste smörja. Där-
 till hade de ett litet horn med smörja i. Det var en karl, som vil-
 le fresta. Men han kunde inte formeln riktigt. "Härupp och härana",
 sade han och for så upp och ned i skorstenen. Man sköt för att
 skydda sig mot dem samt var mycket noga med att stänga spjällen.
 Folk satte femudda stjärnor på ladugårdsdörrarna för att skydda 50
 djuren. Ibland inträffade det, att de lågo fläkta på morgonen. Då
 fingo käringarna skulden.

Landskap: Östergötland m.fl. Upptecknat av: Sven Liljeblad
 Härad: Adress:
 Socken: Berättat av: Herman Pettersson,
 Västra Ny
 Uppteckningsår: Född år i

Mina föräldrar och många fler talte om, att en prästfru fick drängar med sig, när hon for iväg på påskafton. Hur hon nu mästrade fick hon betslet på drängen, och han fick vara häst på avfärden. Men under tiden var drängen finurlig och fick betslet på henne, och det blev han, som fick rida hem. Så ställde han in mårren i stallet på morgonen och frågade prästen, om han ville köpa henne. Prästen blev glad och köpte den. -"Men grimman behåller jag", sade drängen. Och som drängen tog den av, fick prästen se, att det var frua. Han skyndade sig in, ty på natten hade han tyckt sig ligga ijemter henne. Men nu såg han, att det var en halmkärve, som låg i sängen. Efter den betan blev prästen sjuk och kunde aldrig mer tjänstgöra.

50

Häxorna

"Ture och Tycke" (28-29 April) gick man förr på kvällen ut i skogen mangrant och väsnades och sköt och hävde ner sten från bergen, så att det dundrade och skrall, för att inte rovdjuren skulle komma under sommaren och röva bort boskapen.

51

Ture och
Tyko

Landskap: Östergötland m.fl. Upptecknat av: Sven Liljeblad
 Härad: Adress:
 Socken: Berättat av:
 Uppteckningsår: Född år i

På ålderdomshemmet i Västra Ny berättar tre gub- 51
 bar från Västra Ny, Motala och Kvistbergs socknar följande:

De gick och tiggde förskräckligt mycket förr. Särskilt Jultig-
 till julen. De kom i stora skockar. Julkakor, mat och brännvin och geri
 sådant, fick de.

Orgeltramparen och kyrkevaktaren fick gå och ta
 upp sitt. Av torparna och de mindre ställena fingo de antingen tre Sockne-
 skilling eller ett ljus eller en kaka. Somliga, som var mätta, gav gängen
 två eller tre kakor. Bönderna skulle ge, allteftersom de hade råd
 till. De gävo visst antal kappar råg allteftersom gårdarna var sto-
 ra. Men de gav även bröd, pengar och ljus.- Det kallades att gå på
 socknegången.-Far min var orgeltrampare i trettio år, därför minns 52
 jag det.

Prästen, klockaren, barnmorskan och käppegubben
 (kyrkvaktaren) skulle ha sin råg hemkörd. Det skulle ske Tömmes- Tionde
 mässan. Det är Tomas, tre dagar före jul. -"Tömmesmässodag är det
 marken i var stad," brukade man säga.- Hela socknens bönder och Tomas
 buden från herregårdarna voro samlade då i prästgårdarna. Ibland
 kunde man få vänta till middegen innan man fick lassa av. Äta fick
 man och brännvin, så det rann i långa banor. Det stod dukade bord
 dagen i ända. Både hos prästen och på klockaregården. Där det fanns

Landskap: Östergötland m.fl. Upptecknat av: Sven Liljeblad
 Härad: Adress:
 Socken: Berättat av:
 Uppteckningsår: Född år i

skola, var skolsalen dukad. - Jag körde från Stråken i Krigsberg, en 52
 stor gård med 280 t. åker. Därifrån skulle prästen ha 4 tuunor råg,
 och 24 riksdaler. Det kallades tionde och allt skulle lämnas Töm- Tomas
 mesmässan. Kornministern skulle ha 24 kappar råg och 3 riksdaler.
 Klockaren skulle ha 24 kappar råg och 2 riksdaler, 24 skilling.
 Barnmorskan skulle (ah) 14 kappar råg och 5 riksdaler. Orgeltramparen 53
 skulle ha 3 kappar råg och kyrkväktaren 3 kappar råg. Pengar fick
 de inga, för de skulle gå socknegången. Men två kollekter fick de.
 En på våren och en på hösten.

På lussedagen skulle alla upp på logen klockan två på Lucia
 morgonen. Man skulle äta sju frukostar före dagen och en sup till
 varje frukost. Därifrån första slagan hördes dåna, där blev det li-
 kest under året. Den, som blev sist, blev "lusa". Han skulle knapp-
 hinna klä sig under året. Först, innan man gick ut, skulle man ha
 lösseglöggen.

Under julhelgen hände det, att man band ihop en krona Takkro-
 av bleck el.d. med ljus i och satte upp i taket. Ibland var den i na
 form av ett hjärta. Man hängde äpplen och karameller i den.

Julgranar har alltid funnits, och alla skulle ha såda- Julgran
 na. Man hängde papper, band, ljus och äpplen i dem. Man gjorde

Landskap: Östergötland m.fl. Upptecknat av: Sven Liljeblad
 Härad: Adress:
 Socken: Berättat av:
 Uppteckningsår: Född år i

Även julbockar och harar, som man hängde i.

53

Man satte upp julkärvar då liksom nu. Ibland i träden. Jul-
 De fick sitta kvar, tills de föll sönder och blåste bort. kärve

Julbrasan skulle vara så stor, att den räckte upp till
 murbandet. Det var inte gott att sitta nära den, skall jag tro. Man Julbra-
 tog av den bästa björkveden man hade till den. Torr och rar skulle san
 veden vara. Den fick inte spraka utan skulle brinna stadigt. Annars
 kunde det ta eld i mattorna. De, som inte eldade med björkved annars
 under året, måste göra det vid jul.- Man tog inte vara på askan ef-
 ter julbrasan.

Var och en i familjen skulle ha en liten hög på bor- Julhög
 det julafton. En julkaka, en liten julost o.s.v. Det skulle ligga
 kvar under hela helgen. Efterhand började man knalla och äta av det.
 Barnen började genast äta av sina högar. Men de gamla hade ju annat
 att äta.

Så mycket de kunde leta upp, ställdes på bordet jul- Julmat
 afton. Man uppoffrade rysligt mycket på den tiden för att få äta
 mycket under julen. Så söp man och åt och sade, att det ej var jul
 mer än en gång om året. På julafton åt man gröt och lutfisk. An-

Landskap: Östergötland m.fl. Upptecknat av: Sven Liljehlad
 Härad: Adress:
 Socken: Berättat av:
 Uppteckningsår: Född år i

nars var det ingen jul. Vid gröten rimmade man. Då fick de säga, 55
 vad de ville. Somliga kunde skälla vilt. Bonden i Skellby hade
 för vana att säga: "Här gör jag mig en grop, och går det väl, så Gröt-
 äter jag ur alltihop." Det sade han varje jul.—Man åt alla ur rim
 samma fet på den tiden.

En gång var Bellman vid hovet på julen. Kungen bad Bellman
 att man skulle rimma.— "Nå, Bellman, du kan väl rimma!" sade han.
 Bellman fick säga, vad han ville, eftersom det var rim vid jul-
 gröten. Då sade Bellman: "Den, som inte kan äta gröten utan rim,
 han får kyssa musa runt ikring".—

Men det är ju inte sådant, att det kan skrivas ned.

• En gång gick Bellman in i muséet och ställde sig
 naken där. Hovfröknarna kom in.— "Han är mycket naturlig, den
 där", sade de.— "Nej, låt bli den där!" sade Bellman.

En gång blev han landsförvist av kungen. Då tog han
 skrovet av en gammal häst och ställde upp vid kungens promenad-
 väg. Så kom kungen dit, när han tog sin promenad.— "Ge dig i väg
 ur mitt rike", sade han. "Är det här Ers majestäts rike, så skall
 jag be att få gå ut, och Ers majestät får gå in, för här är inte
 gott att vara", sade Bellman.

Landskap: Östergötland m.fl. Upptecknat av: Sven Liljeblad
 Härad: Adress:
 Socken: Berättat av:
 Uppteckningsår: Född år i

En gång hade han förbrutit sig mot hovfröknarna. De klagade/
 för kungen. -"Ja, jag vet inget annat, än ni få tukta honom".- Om 56
 en stund var alla hovfröknaren uppställda med stenar i händerna, och
 Bellman var uppställd mitt framför. "Bellman skall säga, vem som
 skall kasta först," sade han. -"Den, som är den största horan, skall Bellman
 kasta först", sade Bellman. Det ville förstås ingen vara, och där-
 för slapp han undan.

Bellman låg sjuk och skulle dö. Han sade till hustrun
 att hon skulle gå och köpa ett paraply. Det gjorde hon. -"Här har du 57
 de". -"Nej, det var åt dig den skulle vara," sade Bellman. "Nu kan jag
 dö lugn, för nu ser jag, att du har tak över huvudet."

-(Gubben I) Det var väl en fiskalur, den där Bellman.

-(Gubben II) Åja, han hade inget annat att tas med.

-(Gubben III) Ja, det var väl det han tjänste sin föda på.

På julafton doppade man i grytan, och sedan gick man Jul
 till ladugården och gav djuren mat och bröd och litet sovel med. Så
 sade man till dem, att det var jul och talade till dem, som om de
 varit människor. Men man fick inte moka ladugården på julafton. An-
 nars skulle djuren inte få trivsel. Tidigt på ottan annandagen skulle
 de ha glögg, och sedan skulle de ut och göra rent i ladugården.

Skriv endast på denna sida!

Landskap: Östergötland m.fl. Upptecknat av: Sven Liljeblad
 Härad: Adress:
 Socken: Berättat av:
 Uppteckningsår: Född år i

Det var mest pigor, som gjorde det. Men gick de inte ut tidigt, så kom ^{o/} pigarna ibland och hävde in så mycket som, som fanns. Sen fick de arbeta, de stackars pigorna.

Julafton på middagen, började helgen. Då var det att tvätta sig och göra sig i ordning.

Man tog på julafton in en halmkärve, som släp- tingar och sådana, som tillfälligt var hemma, fick ligga på.

När de åt julaftonskvällen, skulle de gå ut och titta in genom fönstret. Satt någon då huvudlöser, så skulle han sel dö under året.

Den, som skulle komma hem först juldagsmorgon, skulle få först skördat. Liksom den, som fick första glöggen, skulle vara först hela året. Där jag tjänte, var bonden mycket noga med, att jag skulle ta glöggen, när jag kom från kyrkan, innan jag fick en matbit. Men på somliga gårdar skulle man skynda sig in i ladugården och ge djuren en kaka bröd, som man haft med i kyrkan. Man fick då ej gå in först.

När man kom från kyrkan på juldagen, fick man lov att lägga sig, åtminstone litet grand. Det hölls mycket strängt på det. Man fick ej gå någonstans under juldagen.

Landskap: Östergötland m.fl. Upptecknat av: Sven Liljeblad

Härad: Adress:

Socken: Berättat av:

Uppteckningsår: Född år i

På annandagen steg drängarna och pigorna upp klockan två på morgonen. De gingo den ene till den andra, tills alla voro samlade. På det sättet att man gick till den närmaste, och så följde han med. När de hade blivit några stycken, började de att sjunga i gårdarna. Efter hand stötte flera till. Det kallades att "sjunga annandagsotta". Ibland kallade de det att "tigga julost". Man sjöng en massa julvisor, som de hade på den tiden, både fula och vackra. En av dem började:

59

Staffans-
sjungning

Goder morgon härinne, både kvinnor och män,

Husbonde, matmoder som piga och dräng!

Bonden öppnade för dem och bjöd på mat. Han visste, innan de kom, vad de ville. Och han hade själv sin dräng med i sällskapet. Bondsönerne och bonddöttrarna voro också med.— På den tiden var en bondson inte bättre än en dräng, och en bonddotter inte bättre än en piga. Och på den tiden kunde en bondson sympatisera men en piga.—I allmänhet bjöd man, som sagt, in dem i stugan och bjöd på glögg och julost. De fick för övrigt ta för sig, av vad de ville. Sången de sjöng, var ganska lång. Dröjde de med att låta upp i stugan, sjöng de en vers, som lydde:

60

Landskap: Östergötland m.fl. Upptecknat av: Sven Liljeblad
 Härad: Adress:
 Socken: Berättat av:
 Uppteckningsår: Född år i

Jag ser på eran^s skorsten vit,
 att ni har brännvin men inte skit.

60

Jag ser på erät fönster blank,
 att ni har brännvin men inte länk.

Staffans -
sjungning

I Kvistberg sjöng de även en vers, som lydde:

Jag ser på eran skorsten vit,
 att eran doter är inte skit, skit.

Trettondagen gick man med ljusan stjärnan. De
 klädde ut sig i höga toppmössor, som tomtar har, fast högre och
 större. De hade pälsar på, som voro aviga, och annat i den vägen.
 De hade pappersband på och voro utstyrda på alla håll och kanter.
 Somma hade skråpansikten och somma hade målat sig i ansiktet.
 Ingen kunde känna igen dem. Judas med pungen var värst utspökad.
 De tog den målföraste till judas. Han skulle tigga. Två buro stjär-
 nan. Den var av papper och var fäst på en stång. Inuti var ett ljus,
 den kunde vävas runt. Papperet var grant i olika färger. De gingo
 från gård till gård och sjöng. De sjöngo först utanför fönstret.-
 Vi, som voro pojkar, gick efter och tittade på.- De gingo på det

61

Stjärn-
gossar

Landskap: Östergötland m.fl. Upptecknat av: Sven Liljeblad
Härad: Adress:
Socken: Berättat av:
Uppteckningsår: Född år i

sättet i sina ljusa kläder en hel trettondagsnatt. De gävo sig ej ut, förrän det blivit mörkt. Brännvin och limpebröd vankades det i långa banor. Det de inte åt upp, tog Judas i en säck. Hos en del fick de pengar, och som de sedan delade. De sjöngo en särskild sång. Ett par av verserna hade följande lydelse:

Staffan var en stalledräng, stalledräng,
och vattna sina fålar fem, fålar fem,
alltför den ljusa stjärnan.

Så vattna han den ap/pe/lsgrå, ap/pe/lsgrå,
som Staffan helst rider på, rider på,
alltför den ljusa stjärnan.

"Trettondagskväll ska' alla tunnor stå på häll." Då skulle det vara utsupet.

Tjugondag Knut firade ungdomen med dans. Då samlades hela byn för att leka julen ut. Man söp, åt och dansade. - Sedan var det slut på julen.

Landskap: Östergötland m.fl. Upptecknat av: Sven Liljeblad
 Härad: Adress:
 Socken: Berättat av:
 Uppteckningsår: Född år i

På långfredagen smet någon upp och röck täcket av Drängarna och/ de andra och slog dem med njuka björkris. Pigorna skulle slå drän- Långfre- garna pigorna. Varför det gjordes, sades aldrig. De kallade det dagsris- långfredagsris, och det skulle alla ha. ning.

En, som kunde skjuta bra, var Kalle i Kolbacken. - 62
 Han gick och dagsverkade vid gården. Husbonden kom och sade: "Om Han gick och dagsverkade vid gården. Husbonden kom och sade: "Om du kan skjuta en tjäder åt mig, så slipper du dagsverket." - Han laddade bössan och gick ut på förstutrappan. I detsamma kom tjä- Långfre- dern flygande."Tack, Kalle!" sade husbonden, "det var ett lätt dags- dagsris- verke! Kan du skjuta mig en hare med?" - Kalle gick ned för en ning.
 backe och sköt haren. Den var blöt av svett. - "Var har du tagit 63
 den där?" sade husbonden. "Den är ju blöt." - "Han har haft långt Fri- att gnida," sade Kalle. - "Tack skall du ha, Kalle! Du behöver skytt.
 aldrig skjuta någon mera åt mig."

Det var en, som ville lära sig skjuta av Kalle i Kolbacken. Han hette Gustaf Månsson och talade om det för mig. - Kalla talade om för honom, hur han skulle bära sig åt. Han skulle gå till nattvarden och ta oblaten och göra något med den. Vad, sa-

Landskap: Östergötland m.fl. Upptecknat av: Sven Liljeblad
Härad: Adress:
Socken: Berättat av:
Uppteckningsår: Född år i

de han inte. Men det var så otäckt, att han bad Gud bevara sig.

64

Foto. Majstång vid Godegårds säteri.
Midsommaren 1923.

Då jag frågar, hur majstångarna sågo ut förr vid
Godegårds bruk, skickar man upp mig i en statbyggnad till gamle

Maj-
stång

Landskap: Östergötland m.fl. Upptecknat av: Sven Liljeblad
Härad: Adress:
Socken: Berättat av:
Uppteckningsår: Född år i

mor Strömberg.

65

Maj-
stång

Foto. förvaltaren, Godegård.

Dans kring majstången, Godegårds säteri, midsommar 1923.

Så länge jag minns har de haft majstång vid bruket
midsommar. Och jag har varit här i femti år. Sedan 1866. -
"Majstånga", säga de. Hela stängen kläddes med löv. De hade två
tvärslår, som också voro lövklädda. De körde ned mycket löv till
stången.

Skriv endast på denna sida!

Landskap: Östergötland m.fl. Upptecknat av: Sven Liljeblad

Härad: Adress:

Socken: Berättat av:

Uppteckningsår: Född år i

Kransar och tocke där, som det nu är, har de börjat sätta in på sistone. Isynnerhet på de sista tio åren, allteftersom folk kommer hit.

65
Maj-
stång

Jag minns inte så noga, som den såg ut här, men förr, in- jag gick och läste hemma i Bo socken, klädde de också majstång. Det minns jag. Det var vid Gryts bruk. Det var en lång stång, de reste. Runt om den hängde kronor i snören. De voro mindre uppåt och större nedåt marken. Hur många kronor det var, minns jag inte. Men det var ganska många. Varje krona hade stången i mitten. De voro flätade av blommor. Alla möjliga blommor, men mest blåklint. Ungdomen styre den i ordning i förväg, så att de var färdiga mid-sommarafton. Då fick folk alltid ledigt. Unga och gamla var med och reste stången. Fina skulle de vara i sina bästa kläder. Så hade de musik och dans.

66

Gubben Abrahamsson, som i alla sina dagar levat i Godegård och nu vistas på ålderdomshemmet:

Elva dagar före jul var lussedagen. Då gick man upp klockan ett och två och arbetade. Den, som kom sist ur säng, blev

Lucia

Landskap: Östergötland m.fl. Upptecknat av: Sven Liljebled
Härad: Adress:
Socken: Berättat av: Abrahamsson
Uppteckningsår: Född år 1839 i

"lusa". Hela året kallade man honom lusa. Den, som blev lusa två år i rad, kallades "dubbellusa". - Man skulle äta elva frukostar den dagen. Sedan skulle man inte äta frukost förrän jul. Det blev alltså elva dygn utan frukost.

Foto.: Gamle Abrahamsson, Ålderdomshemmet
Godegård.-Född 1839.

67
Lucia

Kunde man bli av med tröskentill jul, så ville man gärna det. Vid tröskningen ställde man undan några kärvar av vår-

68

Landskap: Östergötland m.fl. Upptecknat av: Sven Liljeblad
 Härad: Adress:
 Socken: Berättat av: Abrahamsson
 Uppteckningsår: Född år 1839 i

såden till fåglarna. Hade man gott om det, satte man upp julkärvar 68
 på ett par tre ställen. De skulle sättas nära boningshuset. Stod
 det inte något träd i närheten, körde man ner en stör i marken
 och satte kärven på. Sedan fick den sitta, så länge den ville.

Jul-
kärve

När man bryggde till julen, drog man ett kors med en
 stålkniv i vörten, innan man lade i jäset, för att det inte skulle
 skämmas utan jäsa ordenligt. - Det fanns nämligen de, som kunde
 skämma ölet, så att det inte kunde jäsa.

Jul-
bryggd

Så bakades det till julen. Limpor var tvunget att ha.
 Åt barnen gjorde man kakor av rågdeg i form av oxar. Dessa kakor
 kallades för "oxar". Man vred upp horn på dem och smorde dem rik-
 tigt med sirap, så att de blevo söta och rara.

Jul-
bakJul-
bröd

Var och en i hushållet skulle ha sin ost vid julen. Sto-
 ra som små.

Så stöpte man ljus. Det gjorde man alltid i smörkärnan.
 Man gjorde särskilda julljus, som voro klavna, så att det blev två
 stammar. På julbordet skulle var och en ha ett ljus vid sin plats.
 På julnatten skulle det brinna ljus hela natten. Man satte det
 ljuset i en kopparbunke på ett mindre bord mitt på golvet. - Det

Jul-
ljus

Landskap: Östergötland m.fl. Upptecknat av: Sven Liljeblad
 Härad: Adress:
 Socken: Berättat av: Abrahamsson
 Uppteckningsår: Född år 1839 i

vanliga matbordet stod för det mesta vid gavelfönstret. Vanligen 69
 var det hopfällt, men på julen fälldes det ej ihop, utan stod dukat Jul-
 hela helgen till trettondagen. - Man hade på den tiden inte bo- ljus
 mullsgarn utan blånor till veckor i ljusen. Det kunde då lätt
 komma en liten skäva i. Och när elden kom dit, gav det till ett
 litet blåsande och slocknade. Händes detta med julljuset på nat-
 ten, så skulle någon dö under året.

Man hade inte tapeter på väggarna då. De voro rappade 70
 eller lerade. Men jag såg dem aldrig klädda vid jul. Däremot Jul-
 tog man hem vackra enar och granar och ställde utanför dörrarna granar
 Man strödde enbarr på golvet, så att det luktade riktigt präk-
 tigt i stugan. Det fanns inga julgranar i min barndom.

Så skulle man ha en väldig julbrasa av den likaste ve-
 den. Tyre och granved skulle det vara. Det skulle synas lång
 väg, då det sken ut genom fönstret. Det brukade bli så varmt,
 att man fick öppna dörrarna ut.

Juläpplen fick man lov att ha. Fick man liten fruktskör
 fick man dock lov att spara några äpplen till jul.

Djuren skulle ha gott vid jul. På juldagsmorgonen
 skulle de ha bröd, och svinen skulle ha litet av all julmaten.

Skriv endast på denna sida!

70
 Jul-
 brasa
 m.fl.
 julse-
 der

Landskap: Östergötland m.fl. Upptecknat av: Sven Liljeblad
 Härad: Adress:
 Socken: Berättat av: Abrahamsson
 Uppteckningsår: Född år 1839 i

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

På julafton klockan åtta eller nio f.m. skulle det vara kokt och man doppade i grytan. Grytan ställdes på golvet och man satte sig runt ikring och doppade brödskivor i. Så tog man ett par tre super brännvin till. Ibland blevo de så fulla, att de fingo lov att lägga sig. Jag kände ett ställe, där både Anders och Maja fick gå och lägga sig. Det var vid Högbron. - Sedan började man göra i ordning och åt inte förrän kvällen. Då åt man fisk och gröt vid storebordet. Lutfisk, viter gröt och ost. Då skars hushållsosten. De små ostarna, som var och en hade, gömde man tillsvidare. Därmed fick var och en göra, som han själv ville. - Ostkanten fick man lov att äta upp för att bli kåt och stark.

70

Julse-
der

Det fanns somliga källor, dit man gick och hämtade vatten, samtidigt som man kastade något i. Ibland blott en byxknapp. Det hände att man gick efter litet då och då. Men särskilt mycket till julen. Det skulle vara till hälsovatten.

71

Källor

De hade för sig, att det kunde vara särskilt med spöken både jul och påsk. Men det brydde jag mig aldrig om.

Annandag jul tidigt på morgonen hette det, att man skulle sta och tigga julost. Man gick från gård till gård och sjöng en

Landskap: Östergötland m.fl. Upptecknat av: Sven Liljeblad
 Härad: Adress:
 Socken: Berättat av: Abrahamsson
 Uppteckningsår: Född år 1839 i

julvisa. Den började:

Goder morgon här inne både kvinnor och män

71
Staffans-
sjungning
och
stjärn-
gossarna

Mer minnes jag ej.- På en del ställen, där man ville
ge något, öppnade man och släppte in dem. Det var mest pojkar,
som gick. De fick brännvin, ost och bröd.

På trettondagen skulle man gå med lyckans stjärna.
Stjärnan hade en vev att dra på och inuti satt det ljus. När man
drog den skiftade det i alla färger. Judas med pungen var sär-
skilt utklädd. - En gång var det en gammal smed vid Godegård,
som var Judas. Han hade en gammal svart päls av kattskinn. Den ha-
de han vänt avig. Han hade målat sig så ful han kunde. Jag minns
när de var hos förvaltaren. De gingo in och stod med lyckans
stjärna mitt på golvet. Judas bad först och tiggde.-"Inte tobak
och inte snus.- Bu, bu, bu, bu!" sade han.- "Och inte brännvin heller."
Så tittade han på väggarna."Inget att ta, inget att ta!" sa han.-
Det de fick, tog Judas i en säck.

72

Landskap: Östergötland m.fl. Upptecknat av: Sven Liljeblad
 Härad: Adress:
 Socken: Berättat av: Abrahamsson
 Uppteckningsår: Född år 1839 i

Första sommardagen? Det var väl den dagen, då man skulle leka sommar, hur än det var. Det var i mars. Ungdomen skulle roga sig och leka in sommaren. Det var de unga och barnen, som sprang omkring i gårdarna och lekte in sommaren. Några, som voro utklädda, sprang i spetsen av tåget. Ibland var det bara en, som var utklädd. Han hade dragit åt rocken om sig och hade tagit på en hög, röd toppmössa med fransar i. Den hade en stor tofs, som var röd. Han hade även en röd yllehalsduk. - Det var glädjevisor om att sommaren kom, som man då sjöng.

72

Vårkalen-
dariska
bruk

I mitten av mars skulle tranan föra ljus i säng, sade de gamle. När det vart skunt om kvällen, var det att genast gå till sängen.

73

Tranan

Förste maj skulle man äta ägg och dricka brännvin. Då gick man inte och sjöng visor och tiggde. Men man gjorde stora eldar, och där det fanns en höjd, satte man en stång med en tom tjärtunna på. När man tände eld på den, lyste det över trakten. - Man blåste i lurar och bockahorn. Det gjorde man hela sommaren men särskilt förste maj, när eldarna brunno. - De skulle äta ägg och ha riktigt bra den dagen för att sätta mäg i bemen.

Landskap: Östergötland m.fl. Upptecknat av: Sven Liljeblad
 Härad: Adress:
 Socken: Berättat av: Abrahamsson
 Uppteckningsår: Född år 1839 i

Till midsommar tog man hem blommor, gräs och löv. Det skulle stå hemma över själva midsommaren. Sedan skulle det ges åt djuren, när de kalvat.

73

På midsommarafton reste man midsommarstång i de stora byarna och vid herrgårdarna. Man hängde kransar kring dem. Det kunde bli både åtta och tio, allteftersom stängen var lång.

Maj-
stång

74

Här en skiss av midsommarstång från förra århundradet, granskad av Abrahamsson.

I toppen satt en vinge, som förde med vädret. I ändan på denna satt en flagga. Ibland ströks stängen med kalk. Först var hela stängen täckt med lönnlöv, men när detta började vissna, stack den vita färgen fram. - Ibland stod stängerna kvar hela året. Kransarna fick falla ner av sig själva. Stängen togs ej ned förrän nästa år, då de kläddes en ny. - Just som stängen restes sköt de med kanoner - na de hade vid Godegård. På de andra ställena sköt de med bössa. Sedan dansade de omkring stängen. Så bjöd den, som hade stängen, på brännvin och dricka. Men ingen mat. Sedan på natten bar det åt logen. Och där kunde de hålla på till långt fram på morgonen. Den

Skriv endast på denna sida!

Landskap: Östergötland m.fl. Upptecknat av: Sven Liljeblad
 Härad: Adress:
 Socken: Berättat av: Abrahamsson
 Uppteckningsår: Född år 1839 i

Den natten var ingen vilenatt. Ibland kunde det bli slagsmål.

75

Det var förr en mycket styv spelman vid Godegård. Han hette Apelquist. Det var en fin karl, som hade varit i Linköpning och spelat. Men det blev ett kräk av honom. Han var full jämt. De gav honom mycket brännvin, för då spelade han bäst. Han var så fattig, att han gick halvnaken. - Han brukade spela på logen mid-sommar och andra kvällar med. Det kunde ibland vara flera spel-män, när stängen skulle resas. Men Apelquist var alltid värst. Han bestämde alltid, om det skulle vara polska eller vals.

Spelmän

De hade för sig att käringarna dymmelonsdan skulle till dymmelmarken på Blåkulla. - Hela den dagen hade de skräp för sig. De gick och band strutar på vem de kunde träffa på. Det kallades att binda dymmelhornet på folk. Det var pappersstrutar med lite kvistar och litet skräp i. Men borta i Tjällmo hände det, berättade min morfar, att de gjorde en strut av näver med tjära i. Den hängde de upp i smedjeskorstenen, så att det tog eld i den. Det stod upp i skorstenen, så att hela byn måste ut och bliga. Så föll hornet ned i härden, så att det rök och luktade i smedjan och de blevo förskrämda.

Påsk

76

Landskap: Östergötland m.fl. Upptecknat av: Sven Liljeblad
 Härad: Adress:
 Socken: Berättat av: Abrahamsson
 Uppteckningsår: Född år 1839 i

Sådana skälmstycken hade de för sig däruppe. - En gång hände det, att en kalv dog. Drängarna gick in med den i smedjan och ställde den i ett hörn. De vräkte in ett kol i gapet på den. Då kom bonden dit med dotern sin. Hon skulle blåsa åt honom. När det så började blåsa, blev det litet ljusare. Då såg bonden något i hörnet. - "Blås, flicka!" sa han. Hon blåste, så det blev ljust. "Spring, flicka!" sa han, och så sprang de båda två, när de såg kalven stå där och äta kol. - "Faen står här och äter kol," sa han. Var det någon, som var enfaldig, spelte de riktiga spratt med honom på dymmelonsdan. - På kvällen lade käringarna iväg genom skorstenen. Då skulle de säga: "Härupp och tillbakas ned!" Det var för att de skulle komma ner igen, sedan de hade varit på marknaden.

76
Påsk

På skärtorsdagsmorgonen var det att gå till djuren och ge dem, så att de ej skulle bli sjuka. - Jag minns en i Godegård, som var ute i smedjan bittida på morgonen skärtorsdagen och lagade till stålpulver. - Det skulle vara åt både folk och kritererna. - Men när de gjorde det, skulle de stå klippt nakna. Det var inte alla, som kunde göra det. - Att göra stålpulver tillgick så, att man het-

77

Landskap: Östergötland m.fl. Upptecknat av: Sven Liljeblad
 Härad: Adress:
 Socken: Berättat av: Abrahamsson
 Uppteckningsår: Född år 1839 i

sade stål, så att det började svälla. Det sattes med svavel, och då rann det större och mindre stålkulor, som just vart stålpulver. Det har jag själv gjort. - Blev djuren sjuka, så hjälpte stålpulver mot all sjukdom. - Ibland blev människor skämda genom skott av andra människor. Det fanns nämligen de, som kunde skämma både människor och djur. Dessa trollskott botades med stålpulver. Men det var bara skrock. Ty att de blevo bra berodde på, att de behövde järn. Järnhalten i kroppen var för liten, och då behövdes det litet stål att klara tarmarna med.

77

Påsk

På torsdagskvällen sköt man några salvor för att skrämma av med några dymmelkäringar, som kanske var kvar ute och reste. - Det sista ifråga om dem blev redan på lördagskvällen, när det var att göra klart och skjuta in påsken. Då skulle man rensa luften från käringar.

78

Påsk

Från långfredagen minns jag inga konster. Då var det högtid bara.

På tal om långfredagen är det litet konstigt, om man rannsakar skriften. Det står i skriften: "Liksom Jonas var i valfiskens buk i tre dagar och tre nätter, så skall männi-

Landskap: Östergötland m.fl. Upptecknat av: Sven Liljeblad
 Härad: Adress:
 Socken: Berättat av: Abrahamsson
 Uppteckningsår: Född år 1839 i

skones son vara i jorden, i graven." Men ^{hur} kan man räkna, så går det ej ihop. Det var i nionde timmen han dog. Klockan tre alltså. Så var det bara en dag han var död, och på söndagen, redan medan det var mörkt, uppstod han. Det blir inte tre dygn.

78
Påsk

När man skulle tillförsäkra sig krafter och hälsa under året, var ej vid påsk. Det var första maj. Då skulle man äta och dricka mærg i bena.

Valborgs-
mässan

Folk var så dumma förr. De var inte komna så långt i förståndet som i våra dagar.

79

Förr hade de för sig, att åskan gick för att slå ihjäl trollen. - En bonde stod en gång och talade vid en trollkäring, när åskan gick. - "Nu tar jag din häst, för att du sinkade mig," sa hon. - "Ta'n då!" sa bonden. Hon hoppade upp. Men i detsamma slog åskan ned på käringen och hon dog.

Troll

När de byggde kyrkan här, kom det en käring. - "Hålls vi och bygga här?" sa hon. De plockade för henne litet de hade. Var och en gav henne en godbit. När hon tackade och gick, sa hon: "Ja, det ska väl få heta Godegård det här då."

Svars-
sägen

Borta vid Herrfallet vid Godegård fanns det ett röse med en skatt i. Det var någon, som gick bort och grävde och hittade

Landskap: Östergötland m.fl. Upptecknat av: Sven Liljeblad
 Härad: Adress:
 Socken: Berättat av: Abrahamsson
 Uppteckningsår: Född år 1839 i

en kista. Just som de skulle ta upp den, kom en höna dragande med ett halmlass. Hon ställde sig och bligade på dem. Till slut sa hon: "Nej, här får jag icke bli stående längre. Jag skulle till Norrköping i dag." - Då sade en av männen: "Knalla dig du iväg mä't, för det räcker för dej!" - Då gick kistan sin väg.

79
Skatt

När de byggde Godegårds kyrka började de ovan Isfall. Det, som byggdes om dagarna, revs ned om nätterna. Det var inte rätta platsen. Då okade de ihop två tvillingsoxar och lade en sten av det de hade släpat till byggnadsstället över oket. Oxarna stannade, där kyrkan nu ligger. Stenen, som de lade över oket, blev grundstenen.

80
Kyrkan
byggdes

Det fanns förr, så vackra fruntimmer, som sprang i skogarna. - Det var en karl, som låg i sin kolkoja. Han var skomakare och höll på med att laga skor. Då kom det in ett fruntimmer, som var så rasande gränt. Plötsligt vände hon ryggen till. Den var ihålig. Han tog då bekgrytan, som stod över elden, och kastade det kokande becket i hennes rygg. - "Vad heter du?" skrek hon. "Jag heter Självver," sade skomakaren. Hon sprang ut och skrek: "Självver bränner mig! Självver bränner mig!" - En röst borta i skogen svarade: "Själv bränn och själv ha't!"

Skogsrå

Skriv endast på denna sida!

Landskap: Östergötland m.fl. Upptecknat av: Sven Liljeblad
 Härad: Adress:
 Socken: Berättat av: Abrahamsson
 Uppteckningsår: Född år 1839 i

En gång var det en mjölnaredräng nere vid kvarnen. Han hette Bülow. Han och hans husbonde voro filurer. En gång kom en bonde upp från Godegård. De ville spela honom ett spratt. - "I kväll kan du få höra näcken spela näckapolskan," sade Bülow. Bonden blev arg. - "Det finns ingen näck." - "Det skall du nog få höra, att det finns," sade drängen. Husbonden tog ett bräde och lade över ån längre ned och satte sig att spela fiol, så att det klang. När bonden kom hem, sade han: "Nu vet jag åtminstone, att det finns näck."

81
Näcken

I skullar och under ladugårdar, talade de om, att de hade tomtar. Det skulle vara bra. Jag hörde aldrig till att någon sett dem. Men det var bra att ha dem, och där de fanns, var det tur med djuren. - Men här finns det inga numera. - Men i Jerusalem finns det än i dag både tomtar och gästar och ugglor. De kom dit, sedan Jerusalem blev ödelagt. Det ha vi i skriften.

Tomtar

Både människor och djur kunde bli bergtagna. De kunde bli borta både en och flera dagar. Det var trollen, som tog dem litet. Men jag har inte hört något särskilt om det.

Bergta-
gen

Finnkärningarna, de voro så trollska, att de kunde skjutsa andra i halmkärvar. - En soldat uppe i Fagerfall var i Fin-

82
Kloka

Landskap: Östergötland m.fl. Upptecknat av: Sven Liljeblad
 Härad: Adress:
 Socken: Berättat av: Abrahamsson
 Uppteckningsår: Född år 1839 i

land. Han hade kvarter hos en finnkäring. Det var vid jultiden. Hon sade till honom på julnatten: "Nu skall jag tala om för dig, att rotebonden ligger hos din hustru i natt." - Det trodde han inte. - "Vill du se-t?" - Det var han med om. Hon gav honom en kärve, som han fick lägga sig i. Han slog ett par rep om, så att det hängde ihop omkring honom. - "Far nu!" sade hon. "Men du får ingenting säga, när du kommer hem. Du skall bara ta till dig en sup, utan att säga ett ord. Så skall du ta en av din hustrus skor och fara tillbaka hit." - Det gjorde han. - När han kom tillbaka hem från Finland, låddes han om ingenting i början. - "Var har du din toffel?" frågte han en gång. - "Den kom bort i julas," sa hon. Då tog han upp den ur renseln. Han frågade varför rotebonden låg i sängen. - "Han var full och fick lov lägga sig där. Det var inget farligt," sa hon.

82

Kloka

Det var en gubbe, som kunde hjälpa mot sjukdomar. Han läste och smörjde. Jag är rädd för att han hede med Skam att göra. Man hörde också om kvällarna, hur han var ute och pratade med någon. Det var Skam han fick råd av. En ful rackaregubbe var det, och en otäck smörja hade han av dyvelsträck och bråte.

83

Landskap: Östergötland m.fl. Upptecknat av: Sven Liljeblad
 Härad: Adress:
 Socken: Berättat av: Abrahamsson
 Uppteckningsår: Född år 1839 i

När barnen grät och var sjuka, när de var små, sade de, att det var maran, som gick illa åt dem. Då skulle till skydd mot maran en silverslant in i lindan. - Greta i Tasbygget, som jag kände, talte själv om för mig, hur de hade en pojke, som plågades av maran. Anders Isfält var en gång borta hos dem. - "Har du ingen slant med silver i, som du sytt in i listan på'n?" sa han. Nej, det hade hon inte. Han lade då fram en trettiotvåskilling i fönstret. När han sedan kom tillbaka, frågade han, hur det gick. Jo, barnet var bättre, och maran plågade det inte längre. - "Jo, si, det var silverslanten i fönstret, som hjälpte det," sade Anders. "Han hade sin gång där och kunde inte komma fram för slanten."

83

Maran

En gång kom Anders in till min far och bad om tre stålsmulor. Jag stod uppe på gården och hörde det. - "De plåga mig förskräckligt", sade han. Han fick stålsmulorna och slängde det i sig. När han kom upp i backen, sade han: "Här ska ni få, ert skräpade! Kom inte tillbaka mer!"

84

Folkme-
decin

Började man fyra om ^{kvällarna} ~~nätterna~~, skulle man lyfta på linnetyget över bröstet och magen och i stående ställning släppa ned tre glödande eldkol. Då brändes sjukdomen bort.

Skriv endast på denna sida!

Landskap: Östergötland m.fl. Upptecknat av: Sven Liljeblad
 Härad: Adress:
 Socken: Berättat av: Abrahamsson
 Uppteckningsår: Född år 1839 i

En kvinna, som gick med barn, skulle inte gå med till ^{a/}slktningen. Då fick barnet men av det. - Likaså, om en kvinna fick se en hare och blev rädd. Då blev barnet harmynt.

84
Lyte

När man gick och köpte mjölk, så skulle den, som sålde mjölken, med en kniv ^{k/}dra ett kors över den, för att det inte skulle gå illa för mjölkdjuren, om man bar deras mjölk över ett ställe, där vargarna gått fram.

Profyl-
lakt
magi

Somliga kunde mjölka korna på långt håll. Det var, om någon hade lagt hanken (svedjebinda på gärdesgårdarna) med tummen ner. Den mannens kor fick släppa till mjölken. Det fick han betala för att han lagt handen vilse.

Häxor

Dessa trolkunniga personer kunde vanligtvis läsa bort djurens sjukdomar.

85

Förr fanns det även de, som hade harar, som gick och mjölkade i ladugårdarna.

Mjölka-
re

En del kunde trolla fram brännvin, var de ville, endast genom att hugga en syl i väggen. Särskilt gjorde de det, när de var ute och kolade.

Före min tid kunde de borra ett hål i ladugårdströsklarna och lägga ner ett hopviket papper med Fader vår tryckt på.

Profyl-
aktisk
magi

Landskap: Östergötland m.fl. Upptecknat av: Sven Liljeblad
 Härad: Adress:
 Socken: Berättat av: Abrahamsson
 Uppteckningsår: Född år 1839 i

Det skulle även läggas med fnöske och svavel. Och så skulle en kork slås i, så att inget vått skulle komma i.

85

Var det en kvinna, som bar in det första höfånget i ladan, skulle det mesta avlet bli av det slaget. Var det en man, skulle det bli tjurar och bockar.

Tydor
vid hö-
skörden

Svin ville de inte slakta på ny, utan det skulle vara på nedan. Det torde de ha för sig litet än. - Man skulle hacka lövet ^{åt} fåren på ny. Då blev det ätligare. Likaså skulle man fälla träden till ved på ny. Då torkade det kvickare. -Det tror jag förresten att det gör. Det blir då lösare.

Ny och
nedan

86

Innan man kärnade, skulle det först korsas med stål. Liksom de gjorde med mjölken.

Titt och tätt skämde de bössorna för varandra. Hur de gjorde det vet jag inte.

Skämd
bössa

Men för att bli skicklig skytt, skulle munlacket (oblaten) anskaffas från nattvarden. Skytten satte det på ett träd. Så sköt han på det. Det kom blod. Strök han det på bösspipan, så gick det bra sedan.

Landskap: Östergötland m.fl. Upptecknat av: Sven Liljeblad
 Härad: Adress:
 Socken: Berättat av: Abrahamsson
 Uppteckningsår: Född år 1839 i

Förr lade de ned brännvinsflaskor i gravarna till dem,
 som voro snåla efter brännvin. - De kunde även få gullringar med
 sig i jorden.

De slogs mycket förr. Särskilt brukade det ske uppe
 vid Hälla på marknaden. Sjömännen uppe från Hammar socken brukade
 komma ihop med Godegårdsbönderna. En gång skickade sjöfolket från
 Hammar bud, att Godegårdsbönderna skulle ta byttor med sig fjor-
 tonde mars på marknaden till att ta bloden i. Det fick länsman ve-
 ta och tordes inte komma dit. Men vid den marknaden fingo sjömän-
 nen så mycket stryk, att det sedan blev lugnt på marknaderna vid
 Hälla.

Jag hörde förr hur de sade:

Godegårds karlar,

Fjällmo harar,

Hällesta män,

Risinge tjuvar,

de tjuvar allt än.

Jag har inget hö ö ge kona,

sa Anders i Högbrona. -

Skriv endast på denna sida!

86

Dödstro
dödssedSlags-
mål

87

Ramsor
och
ordstäv

Landskap: Östergötland m.fl. Upptecknat av: Sven Liljeblad
Härad: Adress:
Socken: Berättat av: Abrahamsson
Uppteckningsår: Född år 1839 i

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Jag stal mig några pund,
sa Anders Ekelund. -

Det var susen, sa Brahusen.⁺
Jag sä'r stopp, sa Bülow. -

⁺ Den, som bodde på Brahus.

87
Ramsor
och
ordstäv